

СОВІСТЬ — ЯК ДОПУСК ДО АБСОЛЮТУ

Проблема совісті має розлогий відгук у різноманітних авторів — як феномен який вимагає переконливого пояснення, яке у свою чергу повинне опиратися на концептуальний фундамент того, чи іншого дослідника. До прикладу, представникам натуралістичних шкіл, котрі в своїй основі ґрунтуються на теорії еволюції, постають перед потребою знайти когерентне своїм основам пояснення, в якому проблема совісті перейде у розряд «нотових істин». З цим завданням, на мою думку, вони не можуть впоратися, оскільки у своїй основі дотримуються золотого правила натуралізму: «Чини з аргументами опонента так, як б тобі хотілося, щоб він чинив з твоїми». Це пов'язано із загальною тенденцією наукового світогляду: бачити світ поза особистісним змістом. Тому філософія, яка займається пошуком істини, повинна спробувати узгодити поняття совісті з основами самої реальності суб'єкта, а не окремих галузей знання та властивих їм процедур. Оскільки тема дуже широка, а отже в рамках одного дослідження, однієї суб'єктивності — вичерпана, бути не може і потребує від мене максимально вичерпати інтуїцію, яку я поклав у дану роботу. Припущення, яке слугує орієнтиром в цьому дослідженні, є наступне: «Совість - це прояв автономності людської волі, та за своєю функцією є лише тестом, критерієм, випробуванням, яке повинна пройти особистість для зустрічі з абсолютом». Завдання яке стоїть переді мною — це перевірка даного припущення, опосередковуючись досвідом: культури, філософії, релігії.

В історії філософії проблема вперше зустрічається у Демократа, який шукав нові способи відношення до нового виду сорому: «Не роби нічого поганого, навіть залишаючись на самоті». Як ми бачимо, відпочаткова диференціація не може обійтись без схожого за значенням поняття, але питання поставлені у даному дослідженні не передбачають розгорнутого порівняння. Концепти, яким в історії західної культури намагалися прояснити категорію совісті, не дуже відрізняються. У релігійній традиції є стійкий зворот, яким послуговується позиція релігії — Голос Бога в людині. Звичайно, ця теза може бути розглянута більш детально і тим самим уникнути простоти звучання, та для мене головне окреслити типове відношення у межах тої чи іншої системи поглядів, для створення фону, в якому виразно представлена головна думка. В античній культурі совість пов'язували із об'єктивним законом, який матеріалізувався в образі Іриній. Тут для ілюстрації необхідно згадати міф про Ореста. Орест, підбурюваний Аполлоном, вбиває свою матір Клітемнестру в помсту за змертвлення нею свого чоловіка Агамемнона. Дух Клітемнестри апелює

до Іриній, які собою уособлюють об'єктивний закон космосу, що не дає злочинцю залишитися без кари. Попри те що Орест мав ліцензію на вбивство, надану йому Аполлоном, він не може уникнути участі об'єктивного. Для мене здається важливим сам факт розуміння совісті - як прояву фундаментальної реальності, яка була схоплена імпліцитно саме у міфі. В новий час, совість ототожнили з калькулювальним розумом. Це перш за все Гамлет, з його «бути чи не бути», а також Жан Вальжан з його суперечкою у пошуках кращого доводу перед зізнанням на суді. Загалом можна схематично висловити концепти, які узагальнювали бачення на проблему так. Совість на ранньому етапі розвитку особистості суб'єктивно сприймається як голос іншого, що зближує його з соромом. У зрілому, як голос Бога, або як у Мартіна Гайдеггера «Звернення самості до самої себе». Як наголошувалося, ці підходи не суперечать одне одному, якщо їх розвести як форму в першому випадку, та зміст у другому. Але людина, як носій вищих цінностей, має право ухилятися від закликів різноманітних сутнісних сил, таких як: воля, мислення, почуття. Ця умова слідувати голосу совісті може бути вмотивованою як прагненням щастя, так і очевидністю імперативів обов'язку.

Мені хочеться вивести совість з автономії волі, як попередній допуск до абсолюту. Для розгляду саме з цієї позиції хочу окремо розглянути два культурних феномени – перший це фільм «Соляріс» Андрія Тарковського. Та другий, епізод з Біблії – боротьба Якова з богом. Соляріс розповідає історію Кріса Кельвіна, якого відправляють на космічну станцію, що знаходиться біля океану Соляріс, який з малим успіхом намагається дослідити група вчених. Прибувши Кріс дізнається, що його друг покінчив з собою, а у залишеному посланні він характеризує ситуацію, яка відбувається на станції як щось пов'язане з совістю. Далі Кріс переживає, спільні для всіх членів команди, візити гостей. У випадку нашого героя-це його дружина, яка покінчила з собою багато років тому. Переживши увесь сюжетний перебіг, фільм закінчується тим, що вчені відправляють океану, який ніяк не реагував на їхні спроби піти на контакт, енцефалограму Кріса, і океан відповідає. З цього художнього феномену я зробив припущення, яку поставив у основу даної статті. Та, намагаючись піддати критиці свою ідею, я спробував відшукати в анналах західної культурної спадщини твір, який міг би оскаржити мій висновок. Єдине, що здалось мені конкурентно здатним – це епізод боротьби Бога з Яковом. Нагадаю, Яків усю ніч боровся з янголом, який виявився Богом. Після цієї боротьби Яків став кульгавим на одну ногу, що в символічному ключі можна розуміти як певну неповноцінність для моделей поведінки світу цього. Почну з відмінностей. Тарковський пропонує розглянути совість у автономному ключі, як можливість людини, як носія вищих цінностей, протистояти власній не суттєвості, слабкості, воленьці. Біблія показує ж, що людина бореться завжди з Богом, і ціль тут – програти. Хочеться

згадати строфи Рільке, який блискуче втілив дану ідею:
«Когось цей ангел подолав,
картаючись, у поєдинку,
бо праведнику сором вчинку,
руці ж Всевишнього хвала,
прихильною була аби ще.
Перемогти – не самоціль.
Аби перемагало вище,
зростання власне бачить в цім.»

Обираючи між двома розуміннями совісті, за основу взявши один із культурних сюжетів, хочеться знайти конструкцію, де ця суперечність була знята у синтезі вищого порядку. Та на разі даний акт не під силу.